

Nieuwsbrief

ADLO-project: Geïntegreerde aanpak van de gezondheidszorg bij schapen en melkgeiten

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever

Vlaamse Schapenhouderij vzw
Ieperseweg 87
8800 Rumbek/Beitem
T 051 27 32 25
F 051 24 00 20
E griet.dewaele@west-vlaanderen.be

Projectpartners

- Vlaamse Schapenhouderij vzw
- Diergezondheidszorg Vlaanderen
- Katholieke Hogeschool Kempen
- Interprovinciaal Proefcentrum voor de Biologische Teelt vzw

IN DIT NUMMER:

Voorwoord	1
Een ontwormingsschema op maat van een schaapskudde/bedrijf?	2
Wij laten de natuur herleven! De herder-tocht van Maaseik tot Brussel	4

Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling: Europa investeert in zijn platteland.

JAARGANG 3, NR. 11

SEPTEMBER 2010

Voorwoord

Geachte lezer,

In deze nieuwe nieuwsbrief kaderend in het ADLO-project 'geïntegreerde aanpak van de gezondheidszorg bij schapen en melkgeiten' brengen wij u een artikel geschreven door Bert Driessen en Rony Geers (KHK en KUL) omtrent de aanpak van het ontwormen op onze bedrijven. Een problematiek die een belangrijke impact heeft op de resultaten en de rendabiliteit van de bedrijven. Anderzijds brengen wij, nu Johan Schouteden zojuist zijn trektocht met een kudde van 600 oaien van Maaseik naar Brussel onder veel mediabelangstelling beëindigd heeft, enkele beelden van deze veertiendaagse tocht. Deze tocht sluit in feite aan bij het vorig ADLO-project omtrent de mogelijkheden van beheer met schapen. De tocht had als centraal thema het stimuleren van de biodiversiteit. Maar er is uiteraard meer aan de hand. Het gaat hem ook om rendabiliteit en leefbaarheid van schapenhouderij in het algemeen en meer specifiek bij de inzet voor beheersactiviteiten. Ons ADLO-project heeft beheer met schapen

in de focus geplaatst in Vlaanderen. Maar tegelijk bereiken ons berichten uit onze buurlanden dat specifieke steun voor kuddes in beheerssituaties afgebouwd wordt. Ook in eigen regio zien we bepaalde overheidsmaatregelen die beheer met schapen niet genegen zijn. Sommigen blijven daarnaast nog altijd vasthouden aan de inzet van exoten voor beheer, hoewel dit uiteraard 'tegen'natuurlijk is.

Maar per slot van rekening mogen we de moed niet verliezen. Johan heeft het voorbeeld gegeven de afgelopen weken. Hopelijk kan deze actie opnieuw terreinbeheerders en de diverse overheden overtuigen en/of overhalen om ook op hun gronden in samenwerking met de zelfstandige schapenhouders beheersactiviteiten te ontwikkelen binnen een leefbaar financieel kader.

Veel leesgenot

A. Calus
Voorzitter VSH

Een ontwormingsschema op maat van een schaapskudde/bedrijf?

Helminthen-infestaties (Trematoden, Cestoden en Nematoden) in (kleine) herkauwers worden wereldwijd met klinische (ziekte)symptomen, gereduceerde karkaskwaliteit, economisch zeer belangrijke productieverliezen en gereduceerd dierenwelzijn geassocieerd (Vercruyse & Dorny, 1999; Williams & Warren, 2003).

Ondanks de betere kennis in de epidemiologie, pathogenese en antiparasitaire producten neemt het belang van parasitaire ziekten (o.a. door onoordeelkundige toepassingen) nog steeds toe. Het **voorkomen** van parasitaire aandoeningen op bedrijven met herkauwers is afhankelijk van bedrijfsmanagement (o.a. ontwormingsproducten en -schema's), genetische resistentie van de herkauwers, vaccinatie, biologische controle en supplementaire voeding (Stear & Murray, 1994; Waller, 1997; Frisch *et al.*, 2000).

De huidige wormcontrole steunt voornamelijk op het gebruik van ontwormingsmiddelen. Het is belangrijk om ontwormingsschema's met anthelmintica te optimaliseren en alternatieve **controlemaatregelen** aan te wenden omwille van volgende redenen:

- **Resistentie tegen anthelmintica** veroorzaakt productieverlies, minder goede kweekresultaten, lagere melkproductie, sterfte of vereist aankoop van nieuwe (duurdere) producten (Ketzis *et al.*, 2006). In de schapenhouderij werd dit probleem initieel in Australië beschreven, maar werd intussen wereldwijd gerapporteerd (Williams, 1997). Resistentie komt vooral voor in gebieden waar intensief ontwormd wordt, zoals Australië, Zuid-Afrika en Nieuw-Zeeland. De gerapporteerde resistenties komen vooral voor in gastrointestinale nematoden en leverbot. Korter bij huis, in Nederland, werd resistentie van *Teladorsagia*, *Trichostrongylus* en *Haemonchus* tegen benzimidazoles vastgesteld. In Noord-Holland werd resistentie van leverbot tegen triclabendazole vastgesteld. De ervaringen bij de schapen hebben aangetoond dat anthelminticaresistentie niet kan worden gestopt, maar wel vertraagd, voornamelijk door het gebruik van anthelmintica te beperken en het gebruik ervan te optimaliseren (Vercruyse & Dorny, 1999). In het verleden werden standaardmatig alle dieren ontwormd. Tegenwoordig raadt men aan om gericht dieren te ontwormen en niet langer de hele groep herkauwers (Malan *et al.*, 2001; van Wyck *et al.*, 2006).
- **Reductie van kosten** voor de aankoop van antiparasitaire producten. In België wordt jaarlijks voor 7,5 miljoen euro anthelmintica verkocht (Van Ham, 2001). Controlemaatregelen laten toe het aantal behandelingen te verminderen (Vercruyse & Dorny, 1999) en toch doeltreffend de parasitaire infectie te reduceren.
- **Reductie van werkuren**: het toedienen van anthelmintica is tijdrovend. Het toepassen van een beredeneerd ontwormingsschema en controlemaatregelen kan de frequentie van ontwormen en het daarmee gepaarde werk verminderen.
- Bij preventieve behandelingen kan een **negatief effect op de ontwikkeling van natuurlijke immuniteit** tegen Helminthen worden vastgesteld (Ketzis *et al.*, 2006). In het algemeen ontwikkelen dieren immuniteit tegen wormen wat kan resulteren in een sterke daling van de wormexcretie op weiden op het einde van het 'wormseizoen' (van Wyck *et al.*, 2006; Uriarte *et al.*, 2003).
- Foutieve toepassingen van anthelmintica kunnen subklinische **productieverliezen** (vertraagde groei, gewichtsverlies, verminderde melkgift, sterfte) veroorzaken.
- Er wordt gestreefd naar een beperking of verbod van **residuen in dierlijke producten**, gedeeltelijk op vraag van consumenten die hun bezorgdheid over residuen in voedsel uiten (Ketzis *et al.*, 2006). Door de hoeveelheid toegediende producten in se te verminderen, wordt ook de kans op residuen verminderd.

“Een ontwormingsschema op maat van een schaapskudde/bedrijf?”

- **Ecotoxiciteit:** de laatste jaren is er meer aandacht voor de niet gemetaboliseerde macrolytische lactonen (zoals ivermectine, doramectine en moxadectine) in de mest waarbij negatieve effecten in faeces levende arthropoden (bv. sterfte mestkevers) zouden worden waargenomen. Dit kan resulteren in verminderde degradatie van mestplakken (Strong, 1993) wat in natuurgebieden een probleem kan vormen.
- **Dierenwelzijn:** verkeerde antiparasitaire aanpak bij Helminthen-infestaties geeft aanleiding tot vertraagde groei bij jonge dieren, progressief gewichtsverlies, verminderde melkgift en sterfte. Een algemeen minder goede conditie geeft aanleiding tot verminderde fertiliteit. Dit alles tast het aanpassingsvermogen aan omgevingsveranderingen aan, dus het dierenwelzijn in het algemeen.
- Bij de **ontwikkeling van nieuwe anthelmintica** worden astronomische bedragen gehanteerd, wat de animo om nieuwe producten te ontwikkelen sterk reduceert (Williams, 1997). Door ontwormingsproducten correct toe te passen ontstaat er minder snel resistentie. Dit impliceert dat de ontwormingsproducten gedurende een langere periode kunnen worden geproduceerd en de totale productiekost over meerdere jaren kan worden gespreid wat aanleiding geeft tot een **lagere aankoop prijs van ontwormingsproducten** voor de schapenhouder.

Recente wetenschappelijke publicaties **promoten controlemaatregelen** voor de aanpak van Helminthen-infestaties waarbij een lage infectiegraad zonder echter subklinische symptomen of liever economische nadelen (Ketzis *et al.*, 2006; van Wyk *et al.*, 2006) wordt gedoogd. De controlemaatregelen zijn erop gericht om jonge dieren te beschermen tegen zware infestaties en gelijktijdig de opbouw van immuniteit tegen parasitaire ziekten te bewerkstelligen (Russell, 1949). Anthelmintica blijven nuttig, maar een beter gebruik, als onderdeel in controleprogramma's dringt zich op (Vercruyse & Claerebout, 2001). Deze vrij nieuwe zienswijze kadert in de **'holistische aanpak van Helminthen-infestaties'** waarbij volgende items belangrijk zijn: keuze anthelmintica, ontwormingsschema's, klimatologische condities, biologische controle en begrazingsmanagement (Ketzis *et al.*, 2006; Le Jambre, 2006). Ondanks het gegeven dat verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat deze holistische benadering zeer succesvol kan zijn, is het moeilijk om dierhouders hiervan te overtuigen. Hoewel begrazingsrotatie de enige praktisch toepasbare alternatieve wormcontrole methode op landbouwbedrijven is, wordt dit als een te complexe handeling ervaren (Barger, 1996; Vercruyse & Dorny, 1999).

Om zo weinig mogelijk ontwormingsproduct te gebruiken en anderzijds toch de maag-darmparasieten onder controle te houden is het belangrijk een ontwormingsschema op te stellen. Hierbij dient rekening te worden gehouden met het bedrijfsmanagement (o.a. ontwormingsproducten en -schema's), de genetische resistentie, de biologische controle en de supplementaire voeding (Stear & Murray, 1994; Waller, 1997; Frisch *et al.*, 2000). Dit betekent dat er geen algemeen ontwormingsschema kan aangeboden worden, maar dat 'maatwerk' noodzakelijk is. Aan de hand van regelmatige mestcontrole en eerder aangehaalde beïnvloedende factoren kan een ontwormingsschema per kudde/bedrijf worden opgesteld. O.a. klimaatsfactoren zijn verantwoordelijk voor een variatie in de kans in wormbesmetting. Dit kan je terugvinden op de Nederlandse site www.wormenwijzer.nl, maar is ook voor Vlaanderen relevant.

Bert Driessen en Rony Geers

“Controlemaat-
regelen”

Wij laten de natuur herleven! De herdertocht van Maaseik tot Brussel

Op 31 augustus kwam de Nederlandse herder Erich Rhöse in Maaseik aan met zijn kudde schapen. Midden op de Maas werd de herdersstaf doorgegeven die al meetrekt vanuit Berlijn. Op de oever van de Maas aan Belgische kant werd de staf dan officieel doorgegeven aan Johan Schouteden die de tocht verder zal volmaken met 600 oaien tot in Brussel.

**“Start
herderstocht
in Maaseik”**

Heel veel belangstellenden kwamen een kijkje nemen.
Ook de pers was massaal aanwezig.

Oldtimers trokken woonwagens met infoborden waarop het doel en de route van de tocht stond.

“Trunpa”

Op 14 september bereikte Johan dan Terkamerenbos in Brussel. Met een vermoeide maar heel gelukkige blik begroette hij de mensen van op zijn paard. Een enthousiast publiek en een hele delegatie van Duitse herders verwelkomden hem en zijn medewerkers met een warm applaus. Opnieuw was de pers massaal aanwezig. Terkamerenbos had even zijn schapen terug.

Tijdens het wachten konden aanwezigen proeven van een lekkere wok met Pastorale lamsvlees.

“Eind-
bestemming:
Terkameren
bos”